

Sobre la plenitud poètica de Costa i Llobera

CARLES MIRALLES

COSTA LLOBERA PINTAT PER JOAN MIRALLES

L'any 1885 Costa es trobava amb el problema d'acordar la natura, els seus paisatges de bondat i calma –que havia aconseguit d'emmotllar en la forma dels romàntics francesos–, amb l'art: amb els models de la tradició pagana als quals decididament l'havia acostat la freqüentació de Carducci. Tot i que la seva oda *A Horaci* és del 1879, com que és tan simptomàtica d'aquest acostament no la inclogué a *Poesies* (1885) i li desplagué que Menéndez Pelayo la donés a conèixer sense haver-li-ho advertit. Més de vint anys després, el 1906, el llibre potser més cèlebre de Costa, *Horacianes*, partirà en canvi d'aquesta oda *A Horaci*, revisada el 1897. I és que en aquest llibre hi ha una acceptació de l'art; s'han esvaït les reticències d'abans. Gairebé diríem que on hi havia hagut l'altar hi ha l'art: en efecte, el temple hi és clàssic, pagà, i és declarat “el santuari / de l'Art suprem” i les seves columnes, comparades al “cordatge / de la sagrada lira”; del poeta Cabanyes n'hi és dit que va fer-se “de l'art un sacerdocí”.

Abans, però, el 1899, Costa aplegà els seus poemes escrits en espanyol en el volum *Líricas*. Vol dir que l'experiència d'Itàlia –el contacte alhora amb les ruïnes, l'estudi i la veneració de l'art clàssic, i amb l'Església de Roma; i encara amb l'italià i amb la poesia italiana– cristallitzà de primer en aquest llibre –abans en espanyol que en català–. En aquest llibre que conté poemes sobre les ruïnes, sobre els poetes reflexius, com Leopardi, i sobre els artistes, vigorosos i genials com Miquel Àngel o casats amb la bellesa com Rafael; sobre tot el que l'ha impressionat de Roma i d'Itàlia.

FRUITS DE L'EXPERIÈNCIA

Després, quan a finals de segle, tornat a Mallorca, torni al seu *A Horaci* català, llavors tota aquella experiència il·luminàrà els poemes de les *Horacianes*. Però, abans, *Líricas* conté els fruits d'aquella experiència. I, d'alguna manera, l'ús de l'espanyol hi és solidari del propòsit de Costa d'estar a l'altura del cap i casal del seu cristianisme. En la llengua oficial, apresada als llibres, es permet fins i tot l'esmoreït, carregos martelleig de versos esdrúixols de *L'Adiós a Itàlia*. Però, en un altre ordre de coses, l'ús d'aquesta llengua, alta, i la seva tradició, renaixentista i clerical –que el situa en condicions de parlar de la cultura italiana, des dels romans, i de la religió que Roma encarna–, li permet també convèncer-se que no hi ha d'haver contradicció entre l'ideal clàssic i la fe. Aquesta convicció, que li era imprescindible per a les *Horacianes*, la guanyà, després de *Poesies*, a *Líricas*: amb els seus poemes en espanyol que responen a l'estada a Itàlia. Però

que l'havia deslligat de l'ús de l'espanyol, a *Horacianes*, això és evident i fins i tot se'n poden trobar les raons en el poema en aquest llibre dedicat a Cabanyes, que crec que es pot llegir també com una reflexió de Costa sobre els seus poemes italians en espanyol.

Tornat a Mallorca, quan torna al català Costa de primer prescindeix d'aquesta línia i reprèn, a *De l'agre de la terra* (1897), el llegendari, arguments manllevats “a la tradició o a la història del país”, diu ell mateix, i explica que es tracta de “poesia pròpiament regional”. Com si guardés per al català el cor i el sentiment, la terra tancada en ella mateixa, sense projecció. El registre alt, encara que el context sigui mallorquí, també havia trobat expressió en espanyol, a *Líricas*, en dos poemes, *En la muerte de Quadrado* i *A un poeta ignorado*, dedicats a persones decisives en la seva formació literària, i en el segon dels quals, sobretot, a la memòria de Miquel Llobera, el seu oncle matern i mentor literari, Costa explicita una poètica que, de bon tros, s'avé més, i profundament, amb la seva obra en català.

D'entrada, diríem que *Tradicions i fantasies* (1903), que és el llibre següent de Costa de poesia en català, continua el to menor –allò que ell anomenava regional– de *De l'agre de la terra*. I, en canvi, trobareu en aquest llibre, si no m'erro, la raó de la represa de les *Horacianes* i l'ocasió per a Costa d'usar la llengua del cor i del sentiment en el registre alt; de conciliar el català amb l'art gràcies al mite. Es tracta d'un poema narratiu, de 624 alexandrins, *La deixa del geni grec*, premiat als Jocs Florals de Barcelona del 1902. Costa l'inclogué en un llibre, l'esmentat *Tradicions i fantasies*, que li havia demanat Josep Carner i que es publicà també a Barcelona. El contacte, renovat els darrers anys del segle XIX, amb Barcelona és segurament el motor d'aquesta nova orientació de la seva poesia, de la plenitud de la seva llengua i de la seva ambició poètiques, ja no renyides amb l'art.

En començar el segle XX, tot n'és ple de símptomes. No solament aquells anys són la data de composició de molts poemes d'*Horacianes* sinó d'alguns específicament dedicats al passat romà de Mallorca, com ara *Raixà* i *Sobre les ruïnes del teatre romà de Pollentia*, que formarien part del llibre *Noves poesies* (la nova edició de *Poesies* del 1907). Per un altre costat,

l'estiu del 1899 ha escrit a Pollença un poema subtítulat *Impressió de Barcelona* i titulat *Creixença*, en el qual la ciutat ja no està renyida amb l'art. El vent del món, si és cert que “no sabem d'on ve i on va”, passa per Barcelona, s'hi sent, i “fa remoure / de Catalunya l'oblidat penó”; una Barcelona certament cristiana, però viva i en expansió com el poble català, que, “ara sortint amb tan florida tòria / de tres centúries de migrança i buit, / sembla que ha de granar, dant a la història / de tanta saba l'esperable fruit”.

RECUPERAR EL TO ALT

Tot i l'estreta relació entre la seva poesia i la seva terra illenca, entre la seva llengua de poeta i la llengua de la seva terra, de fet el reconeixement de Catalunya devia ajudar-lo a recuperar el to alt, l'embranchida clàssica que a Roma havia mirat de plasmar en poemes en espanyol. El creixement de la ciutat, l'empenta i les iniciatives que s'hi notaven, el renaixement poètic i literari, de Verdager a Carner, i, encara, fenòmens artístics col·lectius com l'Orfeo, tot plegat devia activar-li una mena de recuperació de l'ambient dels seus anys d'estudiant a Barcelona, de l'empenta de jove –fins al punt que recuperà algun poema escrit llavors, com *Lo que diu una cançó*, en què, *encantada* i tot, la noia protagonista té somnis d'amor propis d'una noia real.

La deixa del geni grec va ser

escrit entre el 1900 i el 1901, en aquest renovellament de la poesia de Costa que podem considerar que culmina amb el seu discurs *La forma poètica*, pronunciat a l'Ateneu Barcelonès el 1904. Més potser que en les *Horacianes*, que responen al mateix impuls però es resolen d'una altra manera, més neoclàssica i parnassiana. Després va venir una plenitud més madura, més intensa –també més despullada–, la de les extraordinàries *Visions de la Palestina* (1908), que exhibeixen el punt àlgid d'una llengua d'art tan imitada com mai superada –Llorenç Riber, per exemple, va provar inútilment d'acostar-s'hi.

Però això altre va ser després. Tornant a *La deixa del geni grec*, hi confluïren la vocació narrativa de Costa, l'exaltació de l'illa entre la ferotgia i la bellesa i l'art, i l'ús decidit de la llengua com a forma constructora d'un mite dels orígens. Certament, hi ha al darrer poema del XIX francès –en particular Leconte de Lisle– i a la base la força i la imaginació dels romàntics –els francesos i també els nostres, com Piferrer i Aguiló–, però l'impuls principal, que és fer lírica èpica, Costa el va treure del poeta llatí que li fou en el fons més congenial: no Horaci sinó Virgili. En la seva èpica Virgili havia canviat la tècnica de composició homèrica per la dels hel·lenístics, i en un poema com les *Geòrgiques* –Costa en traduí un pasatge (IV 457-527)– havia as-

solit una gran precisió decorativa i una tensió del relat tota artitzada i extrema.

La llegenda de *La deixa del geni grec* és un invent narratiu destinat a consagrar Mallorca com a hereva de les Cíclades, com a illa de la poesia. És així una mena de mite etiològic. Com a tal, és anterior a la història, que és romana, de Mallorca, i explica el final d'una civilització cruel i primitiva, que no respectava els estrangers com a hostes i practicava sacrificis humans, i l'adveniment, que la bondat i la bellesa de Nuredduna fan possible, d'una cultura superior, la poesia i la saviesa gregues representades pel mateix Homer, que en el poema rep el nom, que es troba en fonts antigues, de Melesigeni. El poeta arribà de jove a l'illa i fou salvat de la crueltat dels naturals per la donzella, que se sacrificà per ell. Tot plegat, aquest mite que justifica la relació privilegiada de Mallorca amb la poesia acaba anunciant la *gran revelació* del cristianisme, inventivament aprofitant el Déu desconegut de què parlà Pau de Tars als atenesos i les més famoses obres d'art de la natura a l'illa, les coves d'Artà.

INGREDIENTS MOLT DIVERSOS

Val la pena llegir aquest poema, que harmonitza ingredients molt diversos. L'ús imaginatiu d'algunes dades controvertides, històricament, o dubtoses; la composició amb tots els materials del relat –aquestes dades, lliurement usades, i els caràcters i la situació–, tan a la manera de l'epilli hel·lenístic; l'ús de les comparacions, clarament fent líric aquest recurs èpic; la barreja d'elements antics d'arreu del Mediterrani –dels egipcis a Sardenya, passant pels púnics– justament en l'origen poètic de l'illa; tot convertit *La deixa del geni grec* en una síntesi excepcional, que pot ser llegida atès el seu moment, des del punt de vista de la poètica que hi qualla i de les opcions ideològiques, en el conjunt de l'obra de Costa, que gosa assumir. Però, llegit en profunditat –Maragall ho va fer–, aquest poema deixa Costa enrere, en el sentit que la seva llengua, la seva poesia, va clarament més enllà d'on ell personalment va gosar arribar. L'espai que construeix, el relat l'omple a pleret, sense contradicció amb la llengua; i en resulta un seguit de correspondències, fòniques i de sentit, d'imatges lligades, d'ecos interns i al·lusions.

La cosa, en principi, podria semblar no tan lluny de Verdager. Per exemple, el tema d'*Hesperis* i *Hèrcules* presenta punts de contacte amb el de *Nuredduna* i *Melesigeni*. Però a Costa hi ha refús de l'èpica, la recerca conscient d'un producte més líric, més controlat; i doncs una composició més atenta, un resultat més sintètic. Els orígens són humans, no cosmogònics.